

Az olvasás és a szövegfeldolgozás tanítása

Mint ahogy azt már az ötödik osztályos *Tanítási programunkban* leírtuk: olvasástanításunknak az a célja a felső tagozaton, hogy a gyerekek más nyelvi tevékenységek, illetve tantárgyak tanulása során hasznosítsák megszerzett olvasási, önművelési képességeiket, valamint az, hogy továbbfejlődjön a felkészülés nélküli hangos olvasási képességük és a gyorsolvasás technikája, szokásrendszere szerinti néma olvasási képességük.

Hatodik osztályban a hangos olvasás és a néma olvasás tanítása *kiegészítő folyamata* minden nyelvi tevékenység tanításának. Ez azt jelenti, hogy a feladatadást és az ellenőrzést úgy kell megszerveznünk, hogy a tevékenységvégzés közben a gyerekek olvasási képessége is fejlődjön. A *Könyv a könyvről* című olvasókönyv magyar könyvtárakról szóló ismeretterjesztő szövegeinek feldolgozása során mind a hangos olvasást, mind pedig a néma olvasást *főfolyamatnak* tekintjük.

A felkészülés nélküli hangos olvasás gyakoroltatása

A hangos olvasás eszközként és nem fejlesztendő tevékenységként szerepel a felső tagozaton a pedagógusok egy részének értelmezése szerint. Az óra menetének felgyorsítása végett inkább a jól olvasó gyerekek kapják a sok rövid szöveg (utasítás, képaláírás, feladatmegoldás stb.) olvasását igénylő feladatokat, s a lassú tempóban haladó gyerekek hosszabb szövegeket olvasnak külön, a gyakorlás érdekében. E helytelen gyakorlatra már az ötödik osztályos *Tanítási programunkban* is felhívtuk a tanárok figyelmét. Hiszen éppen a lemaradó gyerekek felzárkóztatása nem oldható meg anélkül, hogy ne olvassanak rövid szövegeket, s ne kapjanak olvasástechnikai, helyesejtési szempontú korrekciót.

A felkészülés nélküli hangos olvasás gyakoroltatása kitüntetetten az olvasásban lemaradó gyerekek fejlesztését segíti a felső tagozaton. A gyakoroltatás rövid szövegeken történik. (Felhasználható valamennyi nyomtatott taneszköz, illetve a gyerekek által gyűjtött könyvek, folyóiratok szövege.) A szöveg hossza olyan terjedelmű legyen, hogy a gyerekek szeme néhány rápillantással föl tudja fogni. Egy rápillantással annyit olvassanak el a szövegből, amennyit a szemük egyszerre fölfog. Így olvastatjuk végig a szöveget. E gyakorlást addig végeztessük, míg a gyerekek a kisebb szöveget egyben látják, s úgy olvassák föl. Az egyszerre látott szövegrész olvasásának a vége felé „előrepillanthatnak” a szövegre, hogy a következő szöveget végigtekintsék. Ezáltal folyamatos olvasást érünk el.

Miután a gyerekek kevés hibával olvassák el a nyomtatott taneszközök, könyvek, folyóiratok rövid szövegeit, nehezen olvasható szövegeken folytathatjuk a gyakorlást. Így olvastassunk a gyerekekkel különböző életkorúak által írt kéziratos szöveget, hibásan gépelt vagy nyomdahibás szöveget, táviratot, plakát-, illetve hirdetésszöveget.

A tanítás feltétele

A gyerekek tudjanak ismert és némán elolvasott (megértett) szöveget a helyesejtési és olvasástechnikai szempontokra is ügyelve középhangerővel elolvasni.

Az egyes tanulótípusok és a velük való bánásmód

- ê A lassú tempóban haladó gyerekekkel a „blattoló” olvasás gyakorlása olyan nyelvi szinten kezdhető el, amelyen már biztonságosan tudnak olvasni. Esetükben különösen ügyeljen a pedagógus a helyesejtési és olvasástechnikai szempontok együttes érvényesítésére.
- ê A jó tempóban haladó gyerekekkel hosszabb (8–10 mondat feletti) szövegrészek olvasását célszerű gyakoroltatni. Ugyancsak velük célszerű gyakoroltatni a kézirásos, nyomdahibás szövegek, táviratszövegek olvasását. Késztesse őket a pedagógus hibátlan olvasásra, s arra, hogy törekedjenek a szakaszhangsúlyok, a rövid és hosszú beszédszünetek megtartására, illetve a kiemelésre, a süllyesztésre és a hangerőváltásra.

A tanulásirányítás normái

- j A lemaradó gyerekek minden anyanyelvi órán gyakorolják a hangos olvasást!
- j Minden tanuló esetében egyéni tréninggyakorlatok tervezésével kezdje meg a pedagógus a tipikus olvasási hibák korrekcióját!
- j A pedagógus minden tanuló esetében ügyeljen a helyesejtési és az olvasástechnikai normák megtartására!

A néma értő olvasás gyakoroltatása

A néma értő olvasás gyakoroltatása – ugyanúgy, mint az ötödik osztályban – a gyorsolvasási technikák alkalmazásával folyik a hatodik osztályban is. (1. sz. táblázat)

Az ötödik osztályos *Tanítási programunkban* részletesen leírtuk a gyorsolvasási technikák alkalmazásával történő néma értő olvasás gyakoroltatásának módjait. Ezért a hatodik osztályos programban az ismételt leírástól eltekintünk. Összegzésképpen a gyorsolvasási tevékenységek és a szövegfeldolgozás lépéseinek megfeleltetését táblázatban mutatjuk be. A továbbiakban a tanítás feltételeiről, a lehetséges tanulótípusokról és a velük való bánásmódról, valamint a tanulásirányítás normáiról szólunk. Végül javaslatot teszünk a *Könyv a könyvről* című olvasókönyv szövegeinek feldolgozására.

GYORSOLVASÁSI TEVÉKENYSÉGEK	A SZÖVEGFELDOLGOZÁS LÉPÉSEI
I. Skimming (első átolvasás)	1. A szöveg áttekintése, témájának megál-lapítása a cím, az ábrák és az ábraalírá-sok alapján
	2. A szöveg várható információira vonat-kozó kérdések megfogalmazása
II. szöveg elemzése (kritikai olvasás)	3. A szöveg elolvasása; (ha szükséges) szótár és lexikon használata olvasás köz-ben

	4. A jegyzetelés gyakorlása
III. Harmadik átolvasás (összegzés)	5. A szöveg újbóli elolvasása
	6. Szöveg reprodukálás a jegyzet alapján

1. sz. táblázat: A gyorsolvasási tevékenységek és a szövegfeldolgozás lépéseinek megfeleltetése

A tanítás feltételei

1. A gyerekek tudjanak közepes tempóban némán olvasni.
2. Ismerjék a szövegfeldolgozás szakszavait (vö. 5. osztályos *Tanítási program*).
3. Tudják a némán elolvasott szöveg megértését bizonyítani.

A lehetséges tanulótípusok és a velük való bánásmód

- ê A lassú tempóban haladó gyerekek számára a fejezetcímek, ábraalírások, szómagyarázatok olvasása kiváló alkalom a gyakorlásra. (Célszerű, ha a pedagógus közvetlenül segíti az algoritmus szerinti szövegfeldolgozást.) Ők is végezzenek rövid összegzést. Ehhez felhasználhatják azokat az adatokat, amelyek nem a saját elemzésük eredményei. Jegyzetet elsősorban másolással készítsenek.
- ê A jó tempóban haladó gyerekek esetében a pedagógus minél kevésbé irányítsa algoritmikus utasításokkal a szöveg áttekintését. Jegyzetüket vázlatként használva reprodukálják a tanulók a szöveget. Törekedjenek a jegyzet tipográfiai megtervezésére is. Ők a szöveg egyes szakaszainak témáját több változatban is megfogalmazhatják.

A tanulásirányítás normái

- j A gyerekek kéthetenként legalább egyszer gyakorolják a teljes skimminget a pedagógus irányításával.
- j A többszöri elolvasás lépéseinek sorrendjét meg lehet változtatni.
- j A jegyzetelés során már működni kell a helyesírási hibatudatnak és az önkorrekciónak a képességnek.
- j Igényes külalakú jegyzetet követeljen meg a pedagógus a tanítványaitól.

Javaslatok a *Könyv a könyvről* című olvasókönyv szövegeinek feldolgozásához

Az olvasókönyv hatodik osztályosoknak szóló részéből a gyerekek információkat, adatokat szerezhetnek néhány híres magyar könyvtárról, a könyvtárak történetéről. A taneszköz elsősorban leíró, ismeretterjesztő szövegeket tartalmaz. De találhatunk a szövegek között irodalmi szöveg-részleteket, valamint eredeti forrásokból választott szövegrészleteket is.

Az olvasókönyv tematikája révén mintegy folytatása az ötödik osztályos taneszköznek, amely a könyvkészítés európai történetéről és annak művelődéstörténeti vonatkozásairól, illetve a mai magyar könyvkiadás és könyvgyártás szervezetéről és technológiájáról szól.

Célszerű, ha a pedagógus fejezetenként olvastatja el a gyerekekkel az olvasókönyvet, s egy-egy fejezet feldolgozására négy-öt egymást követő órát szán. Fontos, hogy egy-egy újabb fejezet feldolgozásakor a fejezet egészéből induljanak ki a skimming gyakorlása révén. A skimming egyaránt végezhető differenciáltan és frontálisan. A fejezet egy-egy szövegének feldolgozására az anyanyelvi óra 10–20 perce használható fel. A feldolgozás mindenkor differenciált osztálymunkában történjen.

Az irodalmi szövegrészletet, valamint az eredeti forrásból választott szövegrészletet szemelvényenként, illetve a benne foglalt ismeretek oldaláról közelíttesse meg a pedagógus a gyerekekkel. Táblázatban foglaltuk össze az egyes fejezetekben fellelhető irodalmi, illetve eredeti forrásból választott szövegrészleteket (vö. 2. sz. tábl.).

A nagy mennyiségű, gyakorlásra szánt szöveg elolvasása révén a gyerekek rendkívül sok információhoz juthatnak. Ennek kihasználása érdekében – ugyanúgy, mint az 5. osztályban – olyan szövegeket szerkesztettünk az olvasókönyvbe, amelyek megfelelnek a tanulók érdeklődésének, elősegítik a felső tagozatos szaktárgyak tanulását, s kitüntetetten az általános műveltséget bővítő ismereteket tartalmaznak. Az általános műveltség körébe eső ismereteket már 3. osztálytól kezdve fokozott mértékben tanítjuk a gyerekeknek. De nem definíciószerűen, hanem csupán a ráismerés és a megnevezés szintjén, mivel a terminológia használata a szövegalkotás során lehetővé teszi az egyértelmű és szakszerű kommunikációt. Sok ismeretet tanítunk a tartós memória fejlesztése érdekében. Közülük a legfontosabbak megjelennek a követelményrendszerben is. A tartós memória fejlesztését változatos, érdeklődésfelkeltő és -fenntartó feladatok adásával érhetjük el. Az alábbi feladatsor is ilyen memória-fejlesztő tréningnek tekinthető.

FEJEZET	IRODALMI SZÖVEGRÉSZLET	EREDETI FORRÁSBÓL SZÁRMAZÓ SZÖVEGRÉSZLET
A Pannonhalmi Főapátság Könyvtára <i>A pannonhalmi gyűjtemény ritkaságai</i>	<i>„Én rajtam jutsz a kinnal telt hazába, ...”</i>	
A Sárospataki Nagykönyvtár <i>„A könyveket az iskola polgárainak...”</i>	–	<i>„Én, N. N., a sárospataki iskola könyvtárosa...”</i>
A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára <i>A „szegények iskolájának” könyvtára</i>	Ilosvai Selymes Péter: <i>Az híres-neves Tholdi Miklósnak...</i>	<i>„Én, N. N., a professzorok egyetértéséből odabocsátva...”</i> <i>„Az Scholában...”</i>
A keszthelyi Helikon Könyvtár	<i>A 34. zsoltár</i>	<i>„Minthogy a Georgikonbéli Professoroknál...”</i>

2. sz. táblázat: A *Könyv a könyvről* című olvasókönyv 2. részében fellelhető irodalmi szövegrészletek, valamint az eredeti forrásból származó szövegrészletek

1. A *Vízolyi Biblia* és az *Orbis Pictus* képe

– Írjátok le a képen látható könyvritkaságok nevét!

(Nevezzétek meg a képen látható könyvritkaságokat!)

2. A Sárospataki Nagykönyvtár képe – Nevezzétek meg a képeken
A keszthelyi Helikon Könyvtár látható könyvtárakat!
képe (Írjátok le a képeken látható
Az Egyetemi Könyvtár képe könyvtárak nevét!)
- A Pannonhalmi Főapátság – Nevezzétek meg a könyvtárak
Könyvtárának képe egy-egy könyvritkaságát!
Az Országos Széchényi (Írjátok le a könyvtárak egy-egy
Könyvtár képe könyvritkaságának a nevét!)

3. Írjátok le diktálás után a következő személyneveket!

*Apafi Mihály, Comenius, Károli Gáspár, Rómer Flóris, Szombathy János, Czuczor Gergely,
Lorántffy Zsuzsanna*

Mondjátok el, melyik két könyvtárral hozhatók kapcsolatba a leírt nevek! Miért?

4. Egészítsétek ki az alábbi mondatokat!

a) _____ legismertebb, Sárospatakon írt tankönyve az _____ (a *Látható Világ*).

b) Az első, magyar nyelvre fordított teljes Biblia a _____.

c) _____ fordította először magyar nyelvre a Bibliát.

d) A _____ legértékesebb könyvritkasága az 1590-ből származó *Vizsolyi Biblia*.

5. Írjátok le az alábbi szavak magyar megfelelőjét!

honorárium: _____ mecénás: _____

téka: _____ unicum: _____

liturgia: _____

A szövegek sok ismeretlen szót tartalmaznak. A szómagyarázatok keresése előzetes felkészülési feladatként is adható a gyerekeknek. Feltétlenül szükséges, hogy kellő mennyiségű szótár, lexikon segítse a munkájukat. A szövegekben leírt valamennyi ismeretet természetesen nem kell megtanulniuk a gyerekeknek, bizonyos tájékozottságra azonban szert kell tenniük. Ezt segítőként kigyűjtöttük és az alábbiakban közzé tesszük a legfontosabb neveket, adatokat, kifejezéseket, illetve a lényeges kijelentéseket.

Fontos nevek, kifejezések, összefüggések, adatok

1. *A Pannonhalmi Főapátság Könyvtára című fejezet*

alapítólevél	Isteni színjáték	leltár (vagyonleltár)
Biblia	katalógus	oklevél
Czuczor Gergely	kódex	ősnymtatvány
Dante	könyvtár	ritkaság
hiteles nyelv	(központi~)	szertartáskönyv
hóráskönyv	könyvtáros	

A pannonhalmi gyűjtemény egyik legértékesebb ritkasága a tihanyi apátság alapítólevele, amely 1055-ből származik.

A Pannonhalmi Főapátság Könyvtára a Szent Benedek-rend központi könyvtára.

2. A Sárospataki Nagykönyvtár című fejezet

ábécéskönyv	könyvtári egység	Szombathy János
Comenius	Orbis Pictus	teremkönyvtár
Károli Gáspár	szakrend	Vizsolyi Biblia

1650-től Comenius, a világhírű cseh pedagógus Sárospatakon tanított.

Comenius legismertebb Sárospatakon írt tankönyve az Orbis Pictus (a Látható Világ).

A pataki könyvtár legértékesebb ritkasága az 1590-ből származó Vizsolyi Biblia, melyet Károli Gáspár fordított magyar nyelvre.

3. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára című fejezet

egyházi könyvtár	pergamen	Hatvani István
kézirat	(pergamenkötés)	hártyakötés
széphistória	unicum	

Hazai könyvtáraink leggazdagabb Biblia-gyűjteményét találjuk a debreceni könyvtárban.

A debreceni nyomda híres termékei voltak a színes hártyakötésű könyvek az 1560-as években.

4. A budapesti Egyetemi Könyvtár című fejezet

kölcsönzés	köteles példány	Ráskai Lea
Winkler-kódex		

A budapesti Egyetemi Könyvtár őse a nagyszombati jezsuita könyvtár volt.

1780-ben az Egyetemi Könyvtár hazánkban elsőként kapott kötelezpéldány-jogot.

Az Egyetemi Könyvtár leghíresebb ritkasága az úgynevezett Winkler-kódex.

5. A zirci Reguly Antal Műemlékkönyvtár című fejezet

Magyar Krónika
műemlékkönyvtár
Reguly Antal

A zirci könyvtár legjelentősebb ritkasága Thuróczy János Magyar Krónikájának 1488. évi kiadása.

A zirci könyvtár Magyarország harmadik műemlékkönyvtára.

6. A keszthelyi Helikon Könyvtár című fejezet

Festetics-kódex	főúri könyvtár
horárium (imakönyv)	iniciálé
Keszthelyi-kódex	mezőgazdasági szakirodalom
zsoltár	

A keszthelyi Helikon Könyvtár országos hírű gyűjteménye a 3 ezer kötetes, 16–18. századi mezőgazdasági szakirodalom.

7. Az Országos Széchényi Könyvtár című fejezet

bibliográfia	mecénás
corvina	nemzeti könyvtár
Cronica Hungarorum	Ómagyar Mária-siralom
Hess András	praesens gyűjtemény
Halotti beszéd	Széchenyi Ferenc
hungarikaanyag	téka

Nemzeti könyvtárunkat Széchényi Ferenc alapította 1802-ben.

Az OSZK őrzi az első Magyarországon nyomtatott könyvet: a Hess András budai nyomdájában 1473-ban megjelent Cronica Hungarorumot.

Az OSZK-ban található a Halotti beszédet, illetve az Ómagyar Mária-siralmat tartalmazó kódexek, valamint több mint 30 hiteles corvina.

8. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára című fejezet

akadémiai kiadvány	általános tudományos könyvtár
Érsekújvári kódex	kiadványcsere
szakkönyvtár	Teleki József

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára általános tudományos könyvtár.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a világ különböző tudományos intézményeinek kiadványait gyűjti, cserébe a magyar akadémiai kiadványokért.

9. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár című fejezet

gyermekkönyvtár	hálózati könyvtár
iskolai könyvtár	kaszinói könyvtár
közművelődési könyvtár	népkönyvtár
olvasóköri könyvtár	Szabó Ervin városi könyvtár

A Fővárosi Könyvtárat – amely később Szabó Ervin nevét vette fel – 1904-ben alapították. Szabó Ervin egyike volt a könyvtári hálózat kiépítőinek az 1910-es években.

Az írás és a helyesírás tanítása

Kinek tanítunk írástechnikát 6. osztályban?

Az írástanítás problémájáról, nehézségeiről és a tanítás módjáról valamennyi évfolyam Tanítási programjában hangsúlyozottan szóltunk, mivel programunkban fontos szerepet szánunk a kommunikációs eszköz tanításának. Ezért 1–4. osztályban az írástechnika megalapozásának fontosságára, a pontos, hibátlan írás kialakítására, valamint az írástempó fejlesztésének formáira hívtuk fel kollégáink figyelmét.

Tapasztalataink azt mutatják, hogy optimális fejlesztés mellett – néhány speciális problémával küszködő tanuló kivételével – a tanulók nagy része képes a normához igazodó és hibátlan írás elsajátítására.

A felső tagozatban azonban a tanulók normához igazodó írása és így az írásproduktumok külalakja is fokozatosan torzul. Ennek oka egyrészt a megnövekedett írásmennyiségben keresendő. Különösen a fejletlen írásmozgással rendelkező tanulóknál találkozhatunk ilyen problémával. Ők még nem rendelkeznek olyan írástempóval, amely segíteni őket abban, hogy akár másolással, akár diktálás után képesek legyenek a pedagógusok által vezényelt munkatempót követni. Annak érdekében, hogy ne maradjanak le az osztály tempójától, írásukat meggyorsítják, ami legtöbbször az íráskép torzulásához, illetve írástechnikai hibázáshoz vezet.

A torz íráskép kialakulása azonban gyakran nem a tanulók hibája, az ok inkább a pedagógusok beállítódásában, illetve az ellenőrzés hiányában keresendő. Ugyanis, ha a tanulók nem érzékelik, hogy a pedagógus számára fontos a tanulók rendezett, olvasható írása, illetve, ha erőfeszítéseiket nem értékeli a pedagógus, akkor egy idő után az alsó tagozatban már kialakított írásfegyelem megszűnik. Tipikus példája az írásfegyelem hiányának, amikor a tanulók másolás után elfogadhatóan írnak, de egy nyelvtani feladat megoldásakor már nem. Ezért a pedagógusnak szóban vagy írásban rendszeresen értékelnie kell a tanulók írását, és szükség esetén vissza kell lépnie az írástechnikai gyakorlatok végeztetéséhez.

5. osztályos programunkban már részletesen leírtuk az írástechnika meghatározását, bemutattuk a tanítás stratégiáit és a lehetséges tanuló típusokat is. (Vö. Tanítási program 5. oszt.) A továbbiakban csak azoknak a tanulóknak a fejlesztéséről szólnunk, akik az írástechnika tanulása során további közvetlen tanári segítséget igényelnek. Tapasztalataink szerint ez osztályonként 4–5 tanulót jelenthet, kivéve a nagyon hátrányos helyzetű tanuló csoportokat.

Javasoljuk, hogy a fejlesztés megkezdése előtt mérje fel a pedagógus, milyen típusú írástechnikai hibát követnek el a tanulók: írásuk olvashatatlan (torz betűalakítás – kapcsolás), túl lassú az írástempójuk, vagy betűkihagyással, betűtévesztéssel írnak, gyakran pontatlanul másolnak.

Arról is győződjön meg a pedagógus, hogy ezeket a hibákat milyen típusú írástevékenység során követik el a tanulók leginkább: másolás, diktálás vagy akaratlagos írás közben. A felmérés után tervezze meg a pedagógus minden tanulóra külön-külön a fejlesztés módját!

Erre az alábbiakat javasoljuk:

- a) Ha a tanuló *írása olvashatatlan*, akkor vagy mozgáskoordinációs problémákkal küzd még mindig, vagy az írásfegyelme nem megfelelő (kapkod, gyors tempóban akar írni). Mindkét

esetben javasoljuk az írásmennyiség és az írástempó csökkentését, valamint az íróeszköz helyes megválasztását. Azoknál a tanulóknál, akiknél egyértelműen mozgáskoordinációs problémával találkozunk, célszerű más tantárgyat tanító pedagógussal konzultálni. A második esetben rendszeres ellenőrzésre és értékelésre van szükség mindaddig, amíg a tanuló írásának külalakja nem lesz megfelelő.

- b) A túl *lassú írástempó* is jelenthet mozgáskoordinációs problémákat (pl. „görcsös” írás), de összefügghet a tanuló olvasási, öndiktálási és helyesírási képességének fejletlenségével is. A már ismert tempófejlesztő gyakorlatokon túl azt javasoljuk a pedagógusoknak, hogy ezekkel a tanulókkal – akár a többi nyelvhasználati tevékenység fejlesztésének rovására is – végeztesenek minél több írástevékenységet, de előzőleg mérjék fel a lassú írástempó okát. Akár másolás, akár diktálás után írnak a tanulók, először ismerkedjenek meg a leírandó szöveggel, hogy figyelmüket csak az írásra kelljen koncentrálniuk.
- c) A *betűkihagyás, betűtévésztés* rendszerint a dislexiás, disgráfias tanulókra jellemző. Hiba lenne azonban azt gondolnunk, hogy minden betűkihagyással, betűtévésztéssel író tanuló disgráfias. (Ez az írászavar szakember segítségével pontosan kimutatható.) A felületes, az önellenőrzést nélkülöző tanulók esetében is előfordul a betűkihagyás, elsősorban az akaratlagos írás során. Ezért azt javasoljuk a pedagógusoknak – különösen a nagyon hátrányos helyzetű tanulók esetében –, győződjenek meg arról, hogy a fent említett írászavarról van-e szó, vagy pedig a tanulók írásfegyelme okozza a hibát. Utóbbi esetben az önellenőrzési szokás kialakítására kell fektetni a hangsúlyt, mégpedig úgy, hogy a tanulókat „beavatjuk”, hogy mire irányuljon a figyelmük az önellenőrzés során.
- d) A *pontatlan másolás* a másolási algoritmus, illetve az írásfegyelem hiányára vezethető vissza. Valószínű, hogy felső tagozatban már az utóbbi okozza a pontatlan írást. Különösen abban az esetben, amikor a tanulók nem másolási feladatként kapják az írást, hanem olvasásból, fogalmazásból, matematikából stb. kell szöveget leírniuk. Itt már nemcsak a nagyon hátrányos helyzetű tanulók hibáznak sokat, hanem azok a gyerekek is, akiknél a beállítódás nem alakult ki a hibátlan, tetszetős írásra, illetve az önellenőrzésre. Ezért ezeknél a tanulóknál a pedagógus mind a magyar, mind a többi tantárgy esetében végezzen rendszeres ellenőrzést.

A helyesírás tanítása

A helyesírás fogalmát és a helyesírás tudásával kapcsolatos nézeteinket az 5. osztályos programunkban már leírtuk.

A differenciált tanulás szervezés segítése érdekében az alábbi mérés elvégzését javasoljuk év elején a tanulók írástechnikai és helyesírási készségeinek felméréséhez:

1. Másolás nyomtatott szövegből

A mohácsi csatavesztés következményeként néhány esztendő alatt a török hódítás elérte Nyugat-Magyarországot. A szultáni seregek 1529 őszén Bécs ellen vezetett hadjárata nyomán pusztává lett a Duna menti bécsi-budai országút környéke. Győrtől keletre és nyugatra középkori falvak sokasága hamvadt el örökre, lakóik futva menekülnek vagy rabláncra kerülnek. A lángok martaléka lett a főszereg útjában a győri vár és váralja, a portyázó segédcsoportok pedig Sopron külvárosait és a környező jobbágyfalvakat égették fel.

2. a) Szavak diktálása

erődítmény, állandósult, erőfeszítés, rendszerű, kapualj, megújulás, váltságdíj, robbantsátok fel, résztvevői, legszembevetőbb, szaporodtak, együttműködés, Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola, Magyar Állami Operaház, Duna–Tisza köze, Kiskunság, kiskunfélegyházi

b) Szöveg diktálása

Baranya soknemzetiségű megye, népművészete ezért is gazdag és sokszínű. A nemzetiségi kultúra sokszínűsége a múzeumok, a tájházak, a helyi gyűjtemények anyagában is tükröződik. A magyar

anyagok mellett a délszláv és a német nemzetiségi anyagot is megtaláljuk a közgyűjteményekben. Így Mohácson önálló múzeuma van az összegyűjtött délszláv anyagnak. A kiállítás a „Baranya horvát és szerb népcsoportjai” címet viseli.

3. Tájékozódás a helyesírási problémák felismerésének szintjéről

- a) Írj néhány példát a másolás, illetve a diktálás után leírt szavakból, szövegből az alábbi helyesírási problémákra!

Az időtartam jelölése: _____

A hangkapcsolat jelölése: _____

Szóösszetételek írása: _____

Tulajdonnévből képzett melléknév: _____

- b) Az előző feladatokban leírt szavak közül melyek helyesírására érvényesek az alábbi szabályok? Írd a vonalra!

Kisbetűvel kezdjük a népek, népelemek, népcsoportok és nyelvcsaládok nevét.

_____ .

Mindig hosszú a magánhangzója az -ú, -ű, -jú, -jű melléknévképzőnek.

- c) Keresd meg A magyar helyesírás szabályaiban az alábbi szavak helyesírására érvényes szabályokat! Írd a szabály számát a szavak melletti vonalra!

alatt _____

Duna–Tisza köze _____

összegyűjtött _____

jobbágyfalvak _____

A felmérést írástechnikai és helyesírási szempontból egyaránt értékelni kell. Az értékelés módjának részletes leírását, valamint a felmérés összegzését tartalmazó táblázat fejlécét már megadtuk. (vö. *Tanítási program* 5. o.)

A felmérés célja, hogy képet kapjunk a tanulók aktuális tudásszintjéről a differenciált tanulásszervezés érdekében. Ezért a felméréssel kapcsolatosan az alábbi normákat szeretnénk közölni.

1. A felmérést szeptember második hetében célszerű elvégezni.
2. A felmérés elvégzése előtt elegendő néhány órán a megszokott tréninggyakorlatokat végeztetni.
3. A felmérést osztályzattal ne értékeljük!
4. A felmérések szöveges vagy szóbeli értékelésére sincs szükség minden esetben. Ugyanis a jó és a „közepes” helyesírású tanulók már maguk is képesek a pedagógus javítása után teljesítményük elemzésére és értékelésére. (Ha a pedagógus szükségesnek tartja, természetesen valamennyi tanuló teljesítményét értékelheti és elemezheti.)
5. A hátrányos helyzetű és a sok hibával író tanulók teljesítményét a tanulókkal közösen elemezze a pedagógus.

Programunkban a helyesírási tudnivalók teljes körének beindítására sor került az 5. osztályig. Hatodik osztályban tovább folytatjuk a helyesírási automatizmusok kialakítását, a helyesírási elemzés és korrigálás fejlesztését, valamint a metanyelvi szöveg létrehozásának gyakoroltatását.

Ismert, hogy programunkban a nyelvtani ismeretek tanításának egyik célja a tudatos helyesírás és a helyesírási elemzőképesség fejlesztése. Ebben az évben a mondattani ismeretek teljes körének tanítása az összetett mondatok helyesírásának tudatosabb gyakorlását szolgálja.

Mivel az 5. osztályos *Tanítási programunkban* már részletesen leírtuk valamennyi helyesírási problémakör tanításának és gyakoroltatásának módját, ezért ezek ismételt leírásától most eltekintünk. Az intenzív helyesírás-tanítás érdekében azonban néhány problémára szeretnénk felhívni a pedagógusok figyelmét.

Az időtartam jelölésének gyakoroltatása

Az időtartam helyes jelölésének gyakoroltatása a tanulók beszédhallásának fejlesztésével és – ahol lehetett – a helyesírási szabályok tudatosításával történt. A beszédhallás-fejlesztés azonban igazán csak akkor vezethet a helyes írásmódhoz, ha azt a tanulókkal továbbra is rendszeresen végeztetjük, valamint elemeztetjük a hallott és leírt nyelvi jel közötti kapcsolatot.

Erre több okból is szükség van:

- a fejlett beszédhallás szintentartása érdekében;
- a még ki nem alakult beszédhallás fejlesztése érdekében;
- azért, mert akaratlagos írás közben nagyobb a valószínűsége annak, hogy a tanulók a kiejtésükre hagyatkoznak a helyes írásmód eldöntésében, mint a helyesírási szabály felidézésére;
- valamint azért, mert mindennapi írásuk során a leggyakrabban ezzel a helyesírási problémával találkozhatnak a tanulók.

A tanulásirányítás normái

- ¡ A helyesejtési-tréningek végeztetésekor kiemelt szerepet kapnak az időtartam-gyakorlatok.
- ¡ Lehetőleg minden anyanyelvi órán írjanak a tanulók diktálás után szavakat, rövidebb szöveget.
- ¡ A fejletlen beszédhallással rendelkező tanulókkal külön csoportban foglalkozzon a pedagógus.
- ¡ Az időtartam-jelölési gyakorlatokat egész évben végeztetni kell.

A hangkapcsolati törvényeket tartalmazó szavak helyesírásának gyakoroltatása

A gyakorlás megszervezéséhez segítséget nyújt a *Feladatgyűjteményben* található szavak, mondatok és szövegek íratása. A feladatok előtt szereplő utasításokat a pedagógus tetszése szerint megváltoztathatja. Például: *Bontsd alkotóelemeire az alábbi szavakat!* Helyette: *Csoportosítsd a szavakat a rájuk vonatkozó helyesírási szabály szerint!*

Mivel a 6. osztályos nyelvtani tananyag a mondattani ismeretek tanításával foglalkozik, a helyesírási gyakorlatok végeztetése során kell a pedagógusnak a hangtani, a szófajtnai és a morfológiai

ismereteket felidézteni. Erre többek között a hangkapcsolatok helyesírásának gyakoroltatása során kerülhet sor. Például:

- *Jellemezd a szavakat hangrendjük alapján!*
- *Elemezd a szavakat alaktani szempontból!*
- *Jellemezd az igéket négyféle tulajdonságuk alapján!*
(mód, idő, személy, szám)
- *Húzd alá az alábbi mondatokban a felszólító módú igéket!*
- *Alakítsd át a felszólító módú igéket kijelentő módúakká!*

A tulajdonnevek helyesírásának gyakoroltatása

A gyakoroltatás módja megegyezik az 5. osztályos *Tanítási program*ban leírtakkal.

A gyakorlás során a pedagógus az alábbi szófajtani ismeretek felidézésére térjen ki:

- a főnév meghatározása
- a főnevek csoportosítása (köznév, tulajdonnév)
- a tulajdonnevek típusai.

A helyesírási tréninggyakorlatokon (szavak, szó szerkezetek másolása, ill. diktálás utáni íratása) túl tervezzen a pedagógus minél több olyan feladatot, ahol a tulajdonnevek szövegek környezetben fordulnak elő. Természetesen a helyesírási elemzést ebben az esetben is el kell végeztetnie a tanulókkal.

A földrajzi nevek helyesírásának gyakoroltatására javasoljuk a tankönyv használatát.

A tulajdonnevek különböző típusainak egy időben történő gyakoroltatását szolgálja a *Feladat-gyűjtemény* 10. a–gy. feladatsora. (Az alábbi szövegek hazánk legismertebb vidéki színházait mutatják be. Másoljátok le a szöveget, majd tanuljátok meg a színházakról szóló legfontosabb információkat!) Ezzel a feladatsorral az írástechnikai és a helyesírási fejlesztésen túl az volt a célunk, hogy a tanulók:

- ismerjék meg hazánk vidéki színházainak történetét;
- tanulják meg a vidéki színházak pontos nevét;
- gyakorolják a szóbeli szövegalkotást.

A tanulásirányítás normái

- j A teljes szöveg leírására ne egy órán kerüljön sor. A tanulók írástempójának fejlettségétől függően bekezdésenként másoltasson a pedagógus.
- j A szöveg folyamatossága érdekében célszerű az egyes szövegrészeket külön füzetbe (esetleg lapokra), illetve az önművelési naplóba íratni.
- j A teljes szöveg leírása után alkossanak a tanulók szóbeli szöveget a legfontosabb információk felhasználásával.

Megjegyzés: a tanulók 7. osztályban az olvasás gyakorlása során színháztörténeti ismereteket is tanulnak.

A mondatközi és a mondatvégi írásjelek helyesírásának gyakoroltatása

Az írásjelek helyesírásának tanítása már 2. osztálytól fokozatosan elkezdődött. Akkor a tanítás feltételét a predikatív szerkezetek felismertetése, illetve a mondatok kommunikációs szempontú elemzettetése adta. Harmadik és negyedik osztályban a tanulók megismerkedtek az alárendelő és mellérendelő összetett mondatokkal a megnevezés és felismerés szintjén. Az összetett mondatok további csoportosítását azonban nem tanítottuk számukra. Erre a 6. osztályos grammatikai ismeretek tanítása során kerül sor. (A tanítás részletes menete megtalálható *A nyelvészeti ismeretek tanítása* című fejezetben.) A tanításra felhasználható taneszköz a *Magyar nyelv 6. osztály* című tankönyv és a *Feladatgyűjteménynek A helyesírás tanítása* című fejezete.

A tanítás menete három szakaszban történhet:

1. Az egyszerű és az összetett mondatok felismerésének és megnevezésének gyakorlása a predikatív szerkezetek kiemelésével.
2. Az alárendelő és a mellérendelő összetett mondatok fajtáinak megismerése.
3. Az összetett mondatok helyesírásának gyakorlása.

A nyelvtani ismeretek és a helyesírási tudnivalók tanítása, illetve gyakoroltatása mind a három szakaszban egyszerre történik. A helyesírási elemzéshez ugyanis elengedhetetlen a nyelvtani ismeretek aktualizálása; a grammatikai ismeretek tanítása és gyakorlása során pedig a helyesírási tudnivalókat is szem előtt kell tartanunk. A pedagógusnak azt természetesen mérlegelnie kell, hogy a gyakorlásnak mi a célja: a grammatikai ismeretek megszilárdítása vagy a helyesírási készségfejlesztés.

Mind a két cél érdekében felhasználhatók a *Feladatgyűjtemény* 3. a, b; 4. a–e; 5. a–p; 6 a–l és 7. a–j feladatai.

Az utasításokat a pedagógus megváltoztathatja aszerint, hogy mi a célja a gyakorlással (a nyelvtani ismeretek vagy a helyesírás gyakorlása); a feladatot a tanítási folyamat mely szakaszában alkalmazza; milyen a tanulók grammatikai és helyesírási fejlettsége.

Nézzünk erre egy példát!

Fejazzék be az alábbi közmondásokat! Pótoljátok a tagmondatok közti írásjelet!

Aki másnak vermet és A feladat bővíthető az alábbi utasításokkal:

- *Pótoljátok a hiányzó utalószót!*
- *Állapítsátok meg, milyen viszony van az összetett mondat tagmondatai között!
(Kérdezzetek a főmondatnál, válaszoljatok a mellékmondatnál!)*

A *Feladatgyűjtemény* feladatain kívül javasoljuk a pedagógusoknak, hogy a tanulók írásbeli munkáiból (fogalmazásaiból) válogassanak példákat a gyakorlásra, elemzésre. A tanulók számára ugyanis ekkor válnak igazán „élővé” az addig „száraznak tűnő” nyelvtani és helyesírási ismeretek.

A pedagógus pedig a tanulók akaratlagos írása közben győződhet meg leginkább a tanulók helyesírási készségének fejlettségéről.

A megtanítandó terminusok jegyzéke

Kiejtés szerinti írásmód

-ít, -dít igeképző, *-t* tárgyrag, *-tyú, -tyű, -ttyú, -ttyű* képzőféle végződés, *-ul, -ül* igeképző, *-ul, -ül* határozórag, *-ul, -ül* végű névutók és határozószók

Szóelemző írásmód

-d végű igék, *-gy* végű igék, írásban jelölt teljes hasonulás, írásban nem jelölt teljes hasonulás, képzés szerinti részleges hasonulás, mássalhangzók összeolvadása, szóelemző írásmód, *-t* végű igék, *-tsz* végű igék, *-val, -vel* határozórag, *-z* végű igék, zöngéesség szerinti részleges hasonulás

Hagyományos írásmód:

családnevek, hagyományos írásmód

Különírás és egybeírás

alanyos kapcsolatok, alárendelő kapcsolatok, alkalmi szóösszetételek, anyagnévi jelzős kapcsolatok, ikerszók, birtokos jelzős szókapcsolatok, határozós szókapcsolatok, mennyiségjelzős kapcsolatok, minőségjelzős kapcsolatok, névutós kapcsolatok, szóismétlések, tárgyas kapcsolatok

Tulajdonnevek írása

államnevek, államrészek neve, állandó címek, állatnevek, csillagnevek, egybeírt földrajzi nevek, egyedi címek, egyelemű földrajzi nevek, folyóiratok címe, háromelemű földrajzi nevek, intézménynevek, kételemű földrajzi nevek, kitüntetések, könyvek címe, márkanevek, megyenevek, országnevek, pályaudvarok nevei, személynevek, tájnevek, történelmi államnevek, utcák nevei, ünnepek nevének kezdőbetűi, vasútállomások kettős nevei

Írásjelek

alárendelő összetett mondat, egyszerű mondat, egymásnak alárendelt mondatrészek, értelmező, idézőjel, indulatszó, közbevetés, megszólítás, mellérendelő összetett mondat, a *mint* kötőszó előtti írásjel, mondatrészek közötti írásjel, nagyködtőjel, tagmondatok közötti írásjel, többszörösen összetett mondat, a *vagy* kötőszó előtti írásjel

A fogalmazás tanítása

Ebben az évben a fogalmazás tanulása hangsúlyosabb szerepet kap programunkban. 5. osztályban képet kaphattunk tanítványaink fogalmazásban való jártasságáról: tudjuk, hogy az egyes műfajok írásában milyen teljesítményt nyújtanak, tudjuk, milyen szövegszerkesztési hibát vétének leginkább. Ezen előismeretek birtokában intenzívebb fejlesztést kezdhetünk meg.

Mivel az 5. osztályos tanítási program részletesen ismerteti a fogalmazástanítással kapcsolatos elgondolásainkat, itt csak röviden foglaljuk össze a legfontosabb szemléletmódbeli kérdéseket, s közben már a 6. osztályos tennivalókra is igyekszünk ráirányítani a figyelmet.

Továbbra is *széles körű műfaji ismeretek* nyújtására törekszünk. A műfajok közül ez évben is hangsúlyos az elbeszélő fogalmazás, a leírás, a levél, valamint a jellemzés írásának tanulása. Előtérbe kerül az úgynevezett *vegyes műfajú szöveg írásának tanulása*, gyakorlása. Itt elsősorban az elbeszélő szöveg leíró jellemző részletekkel való pontosítására, a jellemző szöveg leíró mondatokkal való kiegészítésére gondolunk.

A tanulók környezetében történő események függvényében minden tanulónak gyakorolnia kell a levélírást, annak új válfajaként az információkérő levél írását, a riportírást, a könyvismertetés írását, az értékelő-minősítő szövegek, ismeretterjesztő jellegű, leíró típusú szakszövegek írását, a nyomtatványok kitöltését, a nyugta, az átvételi-átadási elismervény, a meghatalmazás írását. Az interjúírás, a metanyelvi szövegek írása, a forgatókönyvírás, a szócikkek fogalmazása a jól teljesítő tanulók feladata lehet.

Fogalmazástanításunk során továbbra is figyelembe vettjük a *2. személy, az olvasó szempontját* is. Erről kicsit bővebben az elbeszélő fogalmazás tanításánál szólnunk.

A *szövegkorrigálás tanulása* ez évben is folytatódik a gyakorlásra szánt szövegeken és a tanulók saját fogalmazásaiban egyaránt.

A *szövegtani* jellegű problémák felismertetésére, az ilyen jellegű hibák kijavításának megtanítására továbbra is gondot fordítunk. Az 5. osztályos tanítási programban leírt szövegtani összefoglalót itt nem ismétljük meg. Helyette – az elbeszélő fogalmazás tanításánál – felsoroljuk azokat a *szövegjavítási tréningeket*, melyeket rendszeresen végeztetünk tanulóinkkal.

Fogalmazástanítási szemléletmódunk nem változott. A fogalmazástanítás folyamatát az alábbiak szerint képzeljük el:

1. a fogalmazás írását előkészítő szakasz (műfaji, szövegtani, nyelvhelyességi szempontból);
2. önálló fogalmazásírás;
3. önkorrekció (műfaji, szövegtani, nyelvhelyességi szempontból).

Ha a fentiekben leírt fogalmazástanulási szemléletmód szerint gondolkodunk, akkor láthatjuk, hogy egy adott műfajnál – esetleg gyerekenként – más-más szakasz kerül előtérbe. Például a 6. osztályban az információkérő levelek, valamint a meghatalmazás írása esetében az előkészítő szakasszal indítunk, de a könyvismertetés esetében már az önálló fogalmazás szakaszánál tartunk.

Mit értünk a fogalmazás segédműveleteinek gyakorlásán?

A fogalmazás segédműveletei közé soroljuk az anyaggyűjtést természetes élethelyzetben, a vázlatkészítést és a jegyzetírást. A természetes élethelyzetben való anyaggyűjtésen tulajdonképpen annyit értünk, hogy a tanulókat egy-egy esemény kapcsán beavatjuk a fogalmazásíratási szándékunkba, illetve előzetesen gyűjtőmunkával, önművelés jellegű feladatokkal bizzuk meg őket. Célunk az, hogy tanulóink figyelmesebben vegyenek részt egy-egy eseményen, jobban véssék emlékezetükbe az ott történeteket. Például egy iskolai sportverseny kapcsán készítsenek rövid jegyzetet: a résztvevőkről, eredményekről, fontosabb fordulatokról, s ezt felhasználva írhatnak elbeszélő fogalmazást, beszámolót, esetleg riportot, hírt.

Vázlatot nem íratunk minden fogalmazás előtt. Javasoljuk, hogy a műfajilag összetett szövegek fogalmazása előtt készítsünk vázlatot esetleg az egyes bekezdések műfajának megjelölésével együtt. Javasoljuk, hogy azokkal a tanulókkal, akiknek nehezebben megy a bekezdésekre tagolás, gyakrabban írasson a pedagógus eleinte tételmondatos, később szavakból álló vázlatot, mivel – mint tudjuk – a vázlatpontok a bekezdésekre taglalást mutatják. Az önálló vázlatíratás (produktív vázlat) előtt meg kell győződnünk arról, hogy az adott tanuló tud-e reprodukálni a vázlatot írni. Ehhez ad segítséget, s a további gyakorlást szolgálja a *Feladatgyűjtemény* 4., 8. feladata.

A jegyzetelés gyakorlását a *Feladatgyűjtemény* 1–7. feladatainak segítségével végeztethetjük. Megelégedhetünk vázlatpontonként egy-két mondatos jegyzetkészítéssel. A jegyzetben szerepelniük kell a szövegben előforduló adatoknak, tényeknek, összefüggéseknek. Javasoljuk, hogy a jegyzetkészítés előtt a tanulók húzzák alá a szöveg tételmondatait, az egyes bekezdésekben szereplő predikatív szerkezeteket. A predikatív szerkezetek segítenek az információk kiszűrésében, s kiemelésükkel a köztük lévő összefüggések is könnyebben felismerhetők.

Kommunikációs szempontból a szöveg írója nem vette figyelembe, hogy a címzett (az osztályfőnök) nem ismeri a szerző barátját. Ezért nem alkalmazhat határozott névelőt a barát neve előtt, mert azzal feltételezné az ismeretséget (*a Zoli*). A részletezés és a határozott névelő használata koherenssé teszi a szöveget egy kívülálló számára is: ezért *Zolival*, az ottani barátommal... Kicsit összetettebb, de ebbe a problémakörbe tartozik a Fgy. 16. feladata is. Ebben a feladatban az esemény ismeretlen marad a pontatlan szóhasználat, az utalások (névmások, személyragok) sokasága miatt. Az esemény kitalálása, a 2. személy és a címzett megnevezése után részletezésekkel kell érthetővé tenni a szövegeket.

Mire ügyeljünk a tréninggyakorlatok végeztetése közben?

Az előfeltevések (vö.: *Tanítási program 5. osztály*) akkor okoznak problémát, ha a beszélő a 2. személy témával kapcsolatos ismereteit, előfeltevéseit nem veszi figyelembe. Például nem koherens ez a szöveg, ha e sorok olvasója a címzett: „András elvállalta, hogy rendbe hozza a kertet. Megint elrontotta.” A megint szó implicit módon azt mondja, hogy egyszer már valami nem sikerült a kerti munkáknál. De azt, hogy mi nem sikerült, az olvasó nem tudja. Részletezésre van szükség, mert így nem érthető a szöveg.

Nekünk, pedagógusoknak az okozza a nehézséget, hogy „kitaláljuk”, mit gondol a gyerek. Ezért magunk is csak nagyobb figyelemkoncentrációval vesszük észre az ilyen típusú hibát, pedig gyakran előfordul a fogalmazásokban.

Különböző műfajú szövegek készítettése és korrigálása

Az elbeszélő fogalmazás írásának gyakoroltatása

Az elbeszélő fogalmazás meghatározását 5. osztályos tanítási programunkban leírtuk. (Vö.: *Tanítási program 5. osztály*)

A fogalmazásírást előkészítő szakasz

Ebben a szakaszban azt szeretnénk elérni, hogy tanítványaink műfaji, szövegtani, nyelvhelyességi ismeretek megtanulásával képesek legyenek szövegszerkesztési hibákat felismerni, kijavítani. Fontosnak tartjuk elmondani, megerősíteni, hogy a fogalmazásírás tanulása nem a hibás szövegrészletek javításával kezdődik. Az olvasás gyakorlására szánt szövegekben vagy irodalmi művek esetén mindig szükséges a műfaji elemzést is gyakoroltatnunk. A műfaji jellemzőket, a szövegszerkesztéssel kapcsolatos tudnivalókat hibátlan szövegek elemeztetésével tanítjuk. (Vö.: tankönyv 13. feladat.) Ennek érdekében található tankönyveinkben a különböző műfajokban írott szövegek széles skálája.

A hibátlan szövegek elemzése után következnek az egyes problémákra sarkított, esetleg javítandó szövegrészletek. Lássuk ezeket a tankönyvben és a feladatgyűjteményben leírtak mentén! Először vegyük sorra a műfaji jellemzők tanulásával kapcsolatos gyakorlatokat!

1. *Eseménysorok bővítése párbeszédessé részekkel, jelzős szerkezetekkel* (Tk.: 4. fel.; Fgy.: 8., 9. fel.). Célunk az, hogy a párbeszéd írásával létezőbbben, pergőbben írják le tanítványaink az eseményeket. Emellett kommunikációs szempontból is alkalmazkodniuk kell a szövegben szereplőkhez: szövegértésük, stílusuk, az események részletezése, sűrítése igazodik a szereplők kilétéhez, kapcsolatához.
2. *Bevezetések, befejezések írása megadott témákhoz* (Tk.: 6., 12. fel.; Fgy.: 4., 5., 6., 7. fel.) Az ilyen típusú feladatok megoldása közben tanítjuk meg, gyakoroltatjuk a változatos szövegindítást. Felhasználhatjuk ezeket a feladatokat a szövegtagolás gyakoroltatására is.
3. *A tételmondat-keresés, a szöveg átszerkesztése a szövegtagolás gyakorlását elősegítő feladatok közé tartozik.* A szövegtagolásban bizonytalan tanulók az ilyen típusú feladatok végzésén túl gyakrabban írnak reprodukív vázlatot, fogalmazásaik előtt pedig vázlatot (Tk.: 1. fel., Fgy.: 14., 15. fel.).
4. Ez évben is gyakoroltatjuk az elbeszélő fogalmazás két válfajaként a meseírást (Fgy.: 1–4. fel.) és a beszámoló írását (Fgy.: 5. fel.). A beszámolóról az 5. osztályos programban mondottakat idén is érvényesnek tartjuk. Vegyük most számba, hogy milyen egyéb (szövegtannal, kommunikációval, nyelvhelyességgel kapcsolatos) tréninggyakorlatot végezzenek tanítványaink! Az 5. osztályban már többször előkerült feladattípusokról részletesen nem szövelünk. Kiemeljük viszont a 6. osztályban hangsúlyos gyakorolnivalókat.

A mondatkapcsolás, a tematikus főnév pótlása, az utaló névmások keresése, javítása, a határozott névelő koherenciateremtő szerepének felhasználása, az egyeztetési hibák javítása, a -nál, a -kor határozóragok helyes használata, az aki, ami, amely, amelyik névmások helyes használata továbbra is gyakoroltatni való feladataink közé tartozik.

E problémákkal kapcsolatban kétféle szándékkal végezhetünk tréninggyakorlatokat:

- a) Egyénre szabottan fejlesztő feladatsorok összeválogatása, összeállítása azoknak a tanulóknak, akik valamelyik feladattípus megoldásában bizonytalanok;
 - b) Szinttartó gyakorlás valamennyi tanulónak. Az egyénhez igazított feladatok típusát az egyes tanulók fogalmazásaiban gyakran előforduló hibázások adják.
6. osztályban fontos szerepet szánunk a *kommunikációs* típusú hibák felismertetését, javítását gyakoroltató feladatoknak. Ezek közé soroljuk pl. *a részletezést, a szövegtömörítést, az előfeltevések megfogalmazását*. Részletezést kívánó feladat például a tankönyv 11. feladata.

Mire ügyeljünk gyakoroltatás közben?

1. Az egyes hibatípusoknak megfelelő gyakorlatokat adjunk.
2. A tankönyv és a feladatgyűjtemény feladatai összetettek. A gazdaságos tanulásszervezésre törekvés érdekében egy-egy feladat szövegét használjuk fel több képesség fejlesztésére is. Vegyük példaként a tankönyv 7. feladatát! Megoldása közben az itt felsorolt képességek fejlesztésére keríthetünk sort: néma, értő olvasás; a szövegtani, nyelvészeti ismeretek aktualizálásával felidézés, absztrakció, konkretizálás, analógiás gondolkodás; szóbeli szövegalkotás.
3. 6. osztályban már csak a gyengén teljesítő tanulók esetében elégedhetünk meg a feladat pusztá megoldásával. A hiba megnevezése, a kijavítás lépéseinek elmondása szakszavak felhasználásával, esetleg többféle megoldással tekinthető jó teljesítménynek.
4. Szorgalmazzuk a szövegjavítás többféle változatának megtalálását!
5. A tankönyv és a feladatgyűjtemény feladatai egy-egy problémára sarkítottak. Az igazán életszerű, javítandó szövegrészletek a tanulók fogalmazásaiban találhatóak. Ezért füzetjavítás közben emeljük ki a kevésbé sarkított, valószínűleg többféle hibát tartalmazó részleteket.

Hogyan tanítsuk a vegyes műfajú szövegek írását?

1. A tanítás ilyen műfajú szövegek (pl. elbeszélésrészletek) elemzésével kezdődik. Az elemzés célja a műfajok felismertetése, alkalmazásuk indoklása legyen. (Vö.: tankönyv 6. fel.)
2. Ezután közös témáról írhatnak a tanulók fogalmazást. Célszerű e fogalmazás előtt vázlatot íratni. A vázlatpontok mellett, megbeszélés után jelöltessük a különböző műfajú pontosító szövegrészletek helyét.
3. A közös előkészítés után a tanulók önállóan írják meg a fogalmazást.
4. Javítsák a tanulók munkájukat helyesírási, szövegszerkesztési szempontból.

A fogalmazásírást előkészítő szakasz záró része a *közös témáról* szóló fogalmazásírás, melyet a pedagógussal történő részletes előkészítés előz meg (vö.: *Tanítási program 5. osztály*). Az 5. osztályos programban leírtakból azt erősítjük meg, hogy ez a fogalmazástípus még nem jelenti a tényleges fogalmazásírást. Célja ugyanis nem az informálás, a befolyásolás, hanem a tanulók fogalmazási ismereteinek aktualizáltatása. E fogalmazások kijavítása után kaphatunk képet az egyéni fejlesztés teendőiről.

Ö n á l l ó e l b e s z é l é s í r á s

A fogalmazástanulás e szakasza jelenti a tényleges, szabad témaválasztáson alapuló önálló elbeszélésírást. Javasolt menetét az 5. osztályos programban leírtuk. Javasoljuk, hogy a témaszegény tanulók témajavaslatok közül válasszanak. (A tanulók életében megtörtént események elmondása egy másik szereplő nézőpontjából, fantasztikus történetek, egyéni érzések, hangulatok leírása stb.)

A z ö n k o r r e k c i ó g y a k o r o l t a t á s a

A tanulóknak saját fogalmazásaik javítása közben kell felidézniük és alkalmazniuk a tanult műfaji, szövegtani és nyelvhelyességi ismereteket, a hibák kijavításának módját. 6. osztályban néhány szövegjavítási képességet kiemelten fejlesztünk (Vö.: *Tanítási program 5. osztály*):

- az egyeztetési hibák javítása;
- részletezés;
- a redundás szöveg tömörítése;
- a 2. személy beavatottságának figyelembevétele.

E l b e s z é l é s í r á s ö n á l l ó a n , a 2 . s z e m é l y m e g v á l a s z t á s á v a l

Az ilyen típusú fogalmazásírás akkor lesz sikeres, ha a tanulók előzőleg már elemeztek elbeszélő szövegeket. Ebben az esetben befogadóként döntsék el, elegendő pontos információt tartalmaz-e az olvasott szöveg, ismerik-e az eseményben szereplőket olyan mélységben, hogy cselekedeteiket megértsék stb. (Vö.: *Tanítási program 5. osztály.*)

Az elbeszélésírás során megfigyelhető tanulótípusok és a velük való bánásmód

ê Ez évben már a gyengébben teljesítő tanulók is próbálkozzanak meg önálló elbeszélésírással. Előtte segítségül önállóan írhatnak vázlatot, melyet a pedagógus szükség szerint javíthat. Ha az önálló, műfajilag, szövegtanilag elfogadható pontosságú elbeszélésírást nehezen tanulják, akkor nem szükséges más műfajú részleteket is tartalmazó elbeszéléseket íratni velük. Legalább 10–12 mondatos, műfajilag hibátlan fogalmazást kell tudniuk megírni.

A tanulásirányítás normái

- j A fogalmazástanulást kis csoportban végeztessük.
- j Az egyéni fejlesztéshez szükséges szövegjavítási feladatokat a tanulók saját fogalmazásaiból emeljük ki.
- j Minden órán írassunk fogalmazást valamelyik tanulócsoporttal.
- j A fogalmazások témában, műfajban kapcsolódjanak a fogalmazást megelőző feladatokhoz.
- j Egyre több önálló fogalmazásírási feladatot adjunk.

A riportírás tanítása

A riportírás tanításával kapcsolatos elgondolásunkat az 5. osztályos tanítási programban részletesen kifejtettük (vö.: *Tanítási program 5. osztály*). Ezért most csak a legfontosabbnak tartott javaslatainkat ismételjük meg.

Mint a fogalmazástanításról szóló fejezet bevezetőjéből már kiderült, ebben az évben minden tanítványunknak meg kell próbálnia riportírással – figyelembe véve a követelményrendszerben leírtakat.

Hogyan gyakoroltathatjuk a riportírást?

Valószínűsíthető, hogy lesznek olyan tanulók, akik 5. osztályban már próbálkoztak ilyen publicisztikai műfajú fogalmazással. Ismereteik szinten tartása, megszilárdítása érdekében velük is végeztessük el a tankönyv és a feladatgyűjtemény feladatait. E feladatok lehetőséget adnak már megjelent riportok elemzésére (vö.: tankönyv 1., 2., 3. fel.). Rövid, ismétlő, szinten tartó gyakorlás után minden lehetőséget használjunk ki riportíratásra! Először közösen, később önállóan írt riporttervek nyomán valóságos és elképzelt riportokat is írjanak a tanulók. Javasoljuk, hogy néhány esetben előzze meg a riport írását szóbeli riportfelvétel. A jól fogalmazók megpróbálkozhatnak elbeszélő szöveg riporttá alakításával és fordítva. A feladatgyűjteményben riportírást ösztönző feladatok találhatóak. Fontosnak tartjuk a 7. feladatot. Ezzel segítséget nyújthatunk a változatos indítások megtanulásához.

A riportírással ez évben ismerkedők tanításához felhasználható az 5. osztályos tanítási program és feladatgyűjtemény. A tanítás lépései röviden összefoglalva ezek lehetnek:

1. A pedagógus elemeztessen valóságosan megjelent riportokat.
2. Gyakoroltassa a kérdésfeltevést a témához és a riportalany személyéhez igazodva.

3. Írasson riportterveket.
4. Gyakoroltassa egy témához többféle bevezetés, befejezés írását.
5. Írasson közös témáról fogalmazást.
6. Végeztesse el a tanulókkal az önkorrekción műfaji, szövegtani, nyelvhelyességi, stilisztikai (szóválasztás) szempontból.

A tanulásirányítás normái

- j Minden alkalmat használjunk ki riportírásra (látogatók az iskolában, versenyek, ünnepélyek, szövegfeldolgozások).
- j A riportírást is kis csoportban tanítsuk.

A leírás gyakoroltatása

Az 5. osztályos tanítási programban leírt tanítási javaslataink közül néhányat kiemelünk (vö.: *Tanítási program 5. osztály*).

Hogyan gyakoroltassuk a leíró szövegek fogalmazását?

Ez évre a 3. osztálytól indított folyamatos gyakorlás eredményeként valamennyi tanulóknak tudnia kell legalább 8–10 mondatos szabályos leíró szöveget fogalmaznia.

6. osztályban a *különböző szerkesztési módok* (közelebbitől a távolabbi felé, távolabbtól a közelebbi felé, koncentrikus körökben, haladás közben, valamilyen irányban stb.) felismertetését, gyakoroltatását végeztetjük (vö. tankönyv 1., 3. fel.).

A *pontos, tárgyilagos hangvételi* leírások mellett a *szubjektív színezetű* leírások fogalmazását is gyakoroltatjuk (vö. tankönyv 4., 5., 6., 7. fel.). A személyes hangvételi leírások célja általában befolyásolás valamilyen irányban. A befolyásoláshoz jelzős szerkezeteket, hasonlatokat, esetleg érdekes elbeszélő mondatokat is felhasznál a szöveg írója. A tankönyv fent említett feladatai gyakorlási lehetőséget teremtenek szubjektív színezetű leírásra.

A leíró fogalmazás gyakorlása közben megfigyelhető tanulótipusok és a velük való bánásmód

- ê A gyengébben fogalmazó tanulókkal önálló leírásokat írasson a pedagógus. Esetükben megelégedhet a pontos, tárgyilagos hangvételi leírásokkal. Gyakoroltassa a tanulókkal a legegyszerűbb leírási módot. A gyengébb fogalmazók is próbálkozzanak meg leíró részletekkel pontosítani elbeszélő, jellemző szövegeket.
- ê A jól fogalmazók ugyanazt a témát megírhatják kétféle hangvételi leírásban is. Írhatnak elbeszélő tartalmú mondatokból álló leírásokat. Gyakorolják különböző műfajú szövegekbe leíró részek (például hirdetésben leíró szöveg) beszerkesztését.

A tanulásirányítás normái

- j Megegyeznek az elbeszélő fogalmazás íratásának normáival.

A jellemzés írásának gyakorlása

E témakört szintén bővebben kifejtettük az előző évi tanítási programban (vö.: *Tanítási program 5. osztály*).

Hogyan gyakoroltassuk a jellemzés írását?

Az 5. osztályos gyakoroltatási módokat az 5. osztályos programban leírtak szerint folytathatjuk.

6. osztályban új tevékenységként jelenik meg az összehasonlító jellemzés (vö.: tankönyv 3., 6. fel.). Az ilyen típusú jellemzések írását előkészíthetjük ellentétes jelentésű szavak, rokon értelmű szavak összegyűjtésével. Úgy is gyakoroltathatunk, hogy az egyik téma kifejtése után pontról pontra párhuzamba állítjuk pl. a beszédmódot, a külsőt, a szokásokat stb.

A gyakoroltatás célja az, hogy tanítványaink ne csak egyféle jellemzési módot alkalmazzanak (pl. beszéltetést), hanem több oldalról is mutassák be a szóban forgó személy jellemét.

A jellemzés gyakorlásakor megfigyelhető tanulótipusok és a velük való bánásmód

ê A nehezen fogalmazó tanulókkal a pedagógus elsősorban a beszéltetéssel történő jellemzést gyakoroltassa. Ezt egészítheti ki a személy külsejének leírása. Irodalmi vagy egyéb szövegeket gyakrabban elemeztessünk ezekkel a gyerekekkel abból a szempontból, hogy milyen jellemzési módokkal élt a szöveg szerzője.

ê A könnyen fogalmazók önállóan írhatnak összehasonlító jellemzést. Velük elsősorban a vegyes műfajú szövegek írását kell gyakoroltatni.

A tanulásirányítás normái

j A pedagógus kapcsolja össze a jellemzés gyakoroltatását az irodalmi, publicisztikai stb. szövegek feldolgozásával.

j Szorgalmazza a tanulók önjellemzését kívánó fogalmazások írását.

Értékelő, minősítő szövegek írásának tanítása

Új tevékenységként jelenik meg 6. osztályban a tapasztalatszerzés alapján saját vagy kis csoport tevékenységének értékelését, minősítését kívánó szövegek íratása.

Szemléletmódjában nem különbözik e műfaj tanítása sem az eddigiektől.

1. A *fogalmazásírást előkészítő szakasz* feladata a műfaji (szövegtani, nyelvhelyességi) tudnivalók megtanítása. Ennek érdekében értékelő, minősítő szövegeket elemeztetünk (pl. tankönyv 1. fel.).

Az elemzés során megfigyeljük az ilyen típusú szövegek szerkezetét:

- a) olyan tények, adatok, események stb. leírása, amelyek a tételmondat tartalmát támasztják alá;
- b) tételmondat, amely a minősítést tartalmazza.

Figyeljünk meg, hogy a szövegek minősítését alátámasztó részben különböző műfajú bekezdések, szövegrészek lehetnek (pl. leíró, jellemző, elbeszélő részek).

Írassunk *közös témáról* értékelő, minősítő szöveget (pl. egy közösen szervezett ünnepségről).

Az elkészült fogalmazások javításakor megtudjuk, kik azok a tanulók, akikkel még közösen kell gyakorolnunk, s kik azok, akik már önállóan is próbálkozhatnak fogalmazásírással. A megtanult műfaji jellemzők alkalmazását kívánja a hibás szövegek javítása. A javítandó részeket a tanulók fogalmazásaiból emeljük ki.

2. Az *önálló fogalmazásírás* menete ilyen lehet:

- témaválasztás;
- a címzett megnevezése;
- a minősítés megfogalmazása;
- a minősítés kifejtése: tevékenységleírással, jellemzéssel stb.

3. Az elkészült fogalmazások javítását műfaji, szövegtani, nyelvhelyességi szempontok kijelölése után *önállóan* végezzék a tanulók.

A tanítás során megfigyelhető tanulótípusok és a velük való bánásmód

- ê A gyengébben fogalmazó tanulók is gyakorolják a közös témáról szóló fogalmazásírást. Gyakrabban éljenek tevékenységeírással, melyet részleteiben is minősíthetnek. Készíthetnek a pedagógussal közös vázlatot: pozitív értékű mozzanatok, indoklás, negatív értékű mozzanatok, indoklás.
- ê A jól fogalmazók különböző műfajú szövegrészek összeszerkesztésével önállóan gyakorolják az értékelő szövegek fogalmazását.

A tanulásirányítás normái

- j Egy-egy tevékenységet közösen végző tanulócsoporthal írassunk fogalmazást.
- j A gyakorlás elején szóbeli szövegalkotással készítsük elő a fogalmazásírást.

A könyvismertetés írásának gyakoroltatása

E tevékenység gyakoroltatásáról részleteiben nem szólunk (vö.: *Tanítási program 2–4. osztály; 5. osztály*).

Egy javaslatunkat szeretnénk csak megerősíteni. Ne tekintsük a könyvismertetések íratását külön fogalmazási feladatnak. Alsó tagozatban és vélhetően 5. osztályban is jó néhányszor mondtak, írtak már tanítványaink könyvismertetést, ezért mint műfajjal külön nem foglalkozunk vele. Hangsúlyozzuk viszont, hogy minden önművelés jellegű – nem csak az anyanyelvvvel kapcsolatos – feladat kiegészítéseként érdemes könyvismertetést is íratni. Javasoljuk, hogy legyen egy külön füzet, melybe a könyvismertetők bekerülnek, mert ezzel minden tanuló lehetőséget, kedvet kaphat további érdekes, hasznos olvasnivalók kiválasztására.

Az ismeretterjesztő jellegű, leíró típusú szakszövegek javításának tanítása

Ez a tevékenység azért került be fogalmazási tantervünkbe, mert segítséget szeretnénk nyújtani tanítványainknak más tantárgyak tanulása közben készülõ fogalmazásaik pontos megírásához. E gyakorlatias megfontoláson túl szeretnénk tanulóink szókincsét is bővíteni, s a szakszavak megfelelő szövegkörnyezetben, összefüggésekben való alkalmazásának tanításával nyelvhasználati képességüket igyekszünk fejleszteni. A fent leírt célkitűzés megvalósításának első lépéseként helytelenül alkalmazott szakszavakat kell a tanulóknak felismerniük különböző témákhoz kapcsolódó szövegkörnyezetben. Javasoljuk a munkafüzet feladatainak megoldása előtt önművelés jellegű feladatok kiadását – esetleg könyvismertetés írásával egybekötve –, hogy ne találgatással, hanem tudatosan válasszák ki a tanulók a rosszul alkalmazott szakszavakat.

A gyakoroltatás anyagát a tanulók biológia-, földrajz- stb. füzetéből emelhetjük ki érintett pedagóguskollégánkkal történő előzetes konzultáció után.

A tevékenység továbbfejlesztéseként érdemes az egyes témákhoz tartozó szakszókincsét össze-gyűjteni, s ezek felhasználásával különböző címzetteknek ismeretterjesztő típusú leíró szövegeket íratni. (Például: Írd le a testvérednek, hogyan élnek a halak!)